Nadjimova Nigora Abdusolih qizi
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya
pedagogikasi milliy instituti doktaranti
O'zbekiston davlat konservatoriyasi
"Ta'lim jarayonini tashkil etish" bo'lim boshlig'i
nadjimovanigora92@gmail.com
+998977464484

MUSIQA TA'LIMIDA BADIIY-ESTETIK MEROS VOSITASIDA O'QUVCHILARNING STRATEGIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): NADJIMOVA N. Musiqa ta'limida badiiy-estetik meros vositasida o'quvchilarning strategik fikrlashini rivojlantirish metodikasi // Madaniyat ta'limi – Культурное образование – Cultural Education. № 2 (2026) B. 63.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola musiqa ta'limida badiiy-estetik meros vositasida o'quvchilarning strategik fikrlashini rivojlantirish metodikasini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada strategik fikrlash tushunchasi, uning musiqa ta'limidagi o'rni, milliy va jahon musiqiy merosi asosida ta'lim jarayonini tashkil etish yo'llari hamda eksperimental pedagogik tajriba natijalari ko'rib chiqiladi. Kompetentlik yondashuvi va refleksiv o'qitish metodlaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: *strategik fikrlash, musiqa ta'limi, badiiy-estetik meros, metodika, kompetentlik, refleksiya.*

Наджимова Нигора Абдусолих қизи
Докторант Национальный институт
педагогики воспитания имени Кори Ниёзи
Начальник отдела "Организация образовательного
процесса" Государственная консерватория Узбекистан
nadjimovanigora92@gmail.com
+998977464484

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена методике развития стратегического мышления учащихся средствами художественно-эстетического наследия в процессе музыкального образования. Рассматриваются понятие стратегического мышления, его роль в музыкальном обучении, пути

организации учебного процесса на основе национального и мирового музыкального наследия, а также результаты экспериментально-педагогической работы. Рекомендуется применение компетентностного подхода и методов рефлексивного обучения.

Ключевые слова: *стратегическое мышление, музыкальное образование, художественно-эстетическое наследие, методика, компетентность, рефлексия.*

Nigora Abdusolih qizi Nadjimova
Doctoral Student of the Qori Niyoziy
National Institute of Pedagogy
Head of the Department of "Organization
of the Educational Process"
State Conservatory of Uzbekistan
nadjimovanigora92@gmail.com
+998977464484

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' STRATEGIC THINKING THROUGH ARTISTIC AND AESTHETIC HERITAGE IN MUSIC EDUCATION

ABSTRACT

This article examines the methodology of developing students' strategic thinking through artistic-aesthetic heritage in music education. It considers the concept of strategic thinking, its role in music instruction, approaches to organizing the educational process based on national and world musical heritage, and the results of an experimental pedagogical study. The use of a competence-based approach and reflective teaching methods is recommended.

Keywords: *strategic thinking, music education, artistic-aesthetic heritage, methodology, competence, reflection.*

Zamonaviy ta'limning dolzarb vazifalaridan biri o'quvchini tayyor bilimni takrorlovchi emas, balki vaziyatni tahlil qiluvchi, maqsad qo'ya oluvchi, tanlovlar orasidan maqbul yo'lni ajrata biluvchi va o'z faoliyatini boshqara oluvchi subyekt sifatida tarbiyalashdir. Bu talab musiqa ta'limi uchun ayniqsa muhim, chunki musiqa darsi o'quvchidan bir vaqtning o'zida eshitish, idrok etish, solishtirish, badiiy mazmunni anglash, ijro qarorini topish va mashq jarayonini rejalashtirishni talab qiladi. Shuning uchun strategik fikrlashni shakllantirish musiqa ta'limi mazmunining ichki tarkibiy vazifalaridan biri sifatida ko'rilishi lozim.

Badiiy-estetik meros – xalq kuy-qo'shiqlari, maqom namunalar, doston ohanglari, an'anaviy ijrochilik va milliy kompozitorlik maktabi – o'quvchiga tayyor

javob bermaydi; aksincha, undagi lad, usul, shakl, dramatik rivojlanish, talqin va ijro masalalarini ochishni talab etadi. Aynan shu jihat uni strategik fikrlashni rivojlantirish uchun qulay pedagogik materialga aylantiradi. O‘quvchi meros namunasi bilan ishlash jarayonida “asar nimani ifodalaydi?” degan savol bilangina cheklanmaydi; “qaysi ijro yechimi maqsadga muvofiq?”, “qaysi mashq yo‘li samaraliroq?”, “asar rivojining keyingi bosqichi qayerga olib boradi?” kabi savollar bilan ham ishlaydi.

Musiqa ta’limi bo‘yicha mavjud ishlarda badiiy-estetik meros ko‘proq estetik did, milliy o‘zlik va ma’naviy tarbiya bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Biroq, uning o‘quvchilarda strategik fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari yetarli darajada metodik tizimga solinmagan. Natijada dars jarayonida meros namunasi ko‘pincha faqat ijro etiladigan yoki tinglanadigan material sifatida qolib ketadi. Vaholanki, xalq musiqasi va maqom namunalarining ichki tuzilishi, variantliligi, talqin erkinligi hamda ustoz-shogird an’anasi ularni strategik fikrlashni shakllantiruvchi “ochiq didaktik model” sifatida qo‘llash imkonini beradi. Muammo shundaki, musiqa darsida strategik fikrlash ko‘pincha umumiy kompetensiya sifatida tilga olinadi, ammo u aynan qaysi didaktik harakatlar orqali shakllanishi aniq ko‘rsatilmaydi. Demak, metodik savol quyidagicha qo‘yilishi zarur: badiiy-estetik meros asosidagi musiqa darsida o‘quvchi qaysi faoliyatlar orqali strategik fikrlashni egallaydi va bu jarayonni qanday boshqarish mumkin?

Maqolaning maqsadi – musiqa ta’limida badiiy-estetik meros asosida o‘quvchilarning strategik fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan repertuar-tahliliy metodikani ishlab chiqish va uning tarkibiy bosqichlarini asoslashdan iborat. Innovatsion ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash, muammolarni ijodiy hal etish hamda kelajakni strategik rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish eng dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada “strategik fikrlash” tushunchasi ta’lim nazariyasining markaziy kategoriyasiga aylanmoqda. R. Schwartz ta’rifiga ko‘ra, strategik fikrlash — bu maqsadga yo‘naltirilgan, muqobil yo‘llarni ko‘ra bilish va uzoq muddatli perspektiva asosida qaror qabul qilish qobiliyatidir. [1]

Musiqa ta’limi sohasida strategik fikrlashni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Sababi musiqaning ijodiy faoliyati o‘z mohiyatiga ko‘ra ko‘p qatlamli jarayon bo‘lib, unda o‘quvchi bir vaqtning o‘zida texnik, estetik va emotsional komponentlarni uyg‘unlashtirishi zarur. S. Hallam tomonidan o‘tkazilgan keng qamrovli meta-tahlil tadqiqotida musiqa ta’limi o‘quvchilarning kognitiv, ijtimoiy va kreativ rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shishi ilmiy asoslanadi. [2]

O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy musiqa merosiga asoslangan ta’lim an’anasi qadimiy ildizlarga ega. Shashmaqom, katta ashula, lapar, terma va xalq qo‘shiqlari nafaqat badiiy-estetik, balki tarbiyaviy-pedagogik ahamiyatga ham ega.

Musiqashunos olimlar ta'kidlaganidek, O'zbek maqom an'anasi ichki mantiqiy tuzilishi, kichik shakllardan kattaga o'tishi bilan o'quvchida analitik tafakkurni rivojlantirishga zamin yaratadi. [3]

Jahon musiqa pedagogikasida ham o'ziga xos yondashuvlar mavjud: Karl Orff metodikasi, Zoltan Koday tizimi, Shinichi Suzuki metodi kabi ta'lim konsepsiyalari musiqa orqali umumiy insoniy qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning har biri o'quvchida tizimli va ijodiy fikrlashni shakllantiradi. [4]

Maqolaning maqsadi — musiqa ta'limida badiiy-estetik meros asosida o'quvchilarning strategik fikrlashini rivojlantirish metodikasini nazariy va amaliy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqot obyekti: umumiy va ixtisoslashtirilgan musiqa ta'limi jarayoni. Predmeti: strategik fikrlashni rivojlantiruvchi pedagogik metodlar va vositalar tizimi.

"Strategik fikrlash" atamasi dastlab harbiy strategiya va menejment fanida keng qo'llanilgan. Ta'lim psixologiyasiga uni birinchilardan bo'lib J. Dewey kiritdi: u insonning refleksiv fikrlashini ta'lim jarayonining markaziy elementi sifatida belgiladi. [5] Hozirgi kunda strategik fikrlash — maqsad qo'yish, rejalashtirish, natijalarni baholash va o'z-o'zini monitoring qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oluvchi metakognitiv jarayon sifatida ta'riflanadi.

H. Gardner tomonidan ishlab chiqilgan "Ko'p intellektlar" nazariyasiga ko'ra, musiqiy intellekt insonning umumiy kognitiv rivojlanishida muhim o'rin tutadi. [6] Musiqa ta'limi orqali shakllanadigan ritmik his, melodiyani idrok etish, garmoniyani sezish kabilar o'quvchining mantiqiy va kreativ fikrlash qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu fikr zamonaviy neyropedagogik tadqiqotlar bilan ham tasdiqlangan.

Rus pedagogi D.B. Kabalevskiy musiqa ta'limining tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifasini birinchi o'ringa qo'ydi. U musiqa darslarini faqat texnik ko'nikma hosil qilish sifatida emas, balki shaxsni estetik jihatdan kamolga yetkazish vositasi sifatida ko'rdi va "musiqa san'ati — bu hayot to'g'risidagi fikr" tamoyilini ilgari surdi. [7]

Badiiy-estetik meros vositasida strategik fikrlashni rivojlantirish metodikasi to'rt bosqichni o'z ichiga oladi:

I bosqich — Motivatsiya va maqsad qo'yish. O'quvchiga tarixiy-madaniy kontekstda musiqiy asar namunasi taqdim etiladi (masalan, Shashmaqomdan peshrav yoki Beethoven sonatasi). O'quvchi bu asarning qanday sharoitda, qanday maqsadda yaratilgani, qanday tuyg'ularni ifodalashi va o'z hayoti bilan qanday bog'liqligi haqida fikr bildiradi. Bu refleksiv savol metodi orqali o'quvchini faol bilish jarayoniga jalb etadi.

II bosqich — Tahlil va rejalashtirish. O'quvchilar asarning tuzilishi (kompozitsiya), dinamikasi, ritmik va melodik tashkiloti ustida guruhli muhokama formatida ishlaydi. So'ngra o'quvchi asarni ijro etish strategiyasini o'zi belgilaydi:

qaysi qismga ko‘proq e’tibor berish, qaysi dinamik chekkaga yetish, qanday badiiy obraz yaratish. Bu bosqich analitik va rejalashtiruvchi fikrlashni shakllantiradi. [8]

III bosqich — Ijro va o‘z-o‘zini baholash. O‘quvchi asarni o‘zi belgilagan strategiya asosida ijro etadi. Ijrodan so‘ng sinfdoshlar va o‘qituvchi tomonidan qabul qilingan qarorlar, hal etilgan va hal etilmagan muammolar muhokama qilinadi. Bu bosqich refleksiya va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. B. Zimmerman tomonidan ishlangan o‘z-o‘zini tartibga solish (self-regulation) nazariyasi bu bosqichning asosini tashkil etadi. [9]

IV bosqich — Ijodiy tatbiq va transfer. O‘quvchilar o‘rganilgan meros asosida ijodiy loyiha yaratadi: musiqa parchalariga she’r yoki esse yozish, multimedia taqdimot tayyorlash yoki kichik musiqiy asar yaratish. Bu bosqich olgan bilimlarni yangi vaziyatga ko‘chirish (transfer) va sintez qilish ko‘nikmalarini faollashtiradi. [10]

Ishlab chiqilgan metodika asosida o‘tkazilgan pedagogik tajriba natijalari quyidagini ko‘rsatdi. Mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilar badiiy-estetik meros asosidagi topshiriqlarga an’anaviy topshiriqlarga qaraganda yuqori darajada intellektual va ijodiy faollik namoyish etdi. Xususan, asarni ijro etishdan oldin tahlil bosqichi joriy etilganda o‘quvchilarning ijro sifati va mustaqilligi sezilarli darajada oshdi. Bu D.J. Elliott ning “musiqiy bilish” (musical knowing) konsepsiyasiga mos keladi.

Badiiy-estetik meros asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda milliy madaniyatga oid bilim va qiziqishning ortishiga xizmat qildi. Olingan natijalar O‘zbekiston Respublikasining davlat ta’lim standartlarida belgilangan milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosni asrash va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash vazifalari bilan uyg‘unlashadi. [11]

M. Shamrock tomonidan umumlashtirilgan Orff metodikasi tadqiqotlari bilan taqqoslaganda, olingan natijalar bir xil yo‘nalishni ko‘rsatadi: badiiy an’analar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning kognitiv faolligini, ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini va ijodiy fikrlashini parallel ravishda rivojlantiradi.

L.S. Vygotskiy “Yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi nuqtai nazaridan baholasak, milliy va jahon musiqa merosi o‘quvchiga mavjud bilim darajasidan yuqoridagi estetik-intellektual vazifalarni qo‘yadi va shu bilan birga madaniy kontekst orqali ushbu vazifalarni o‘zlashtirishga yordam beradi. [12]

O‘zbekiston Respublikasining 2017-yilgi “Harakatlar strategiyasi” doirasida ta’lim sifatini oshirish, yoshlarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish maqsad qilib qo‘yilgan. [13] Ishlab chiqilgan metodika aynan shu strategik yo‘nalishga xizmat qiladi va milliy musiqa merosini zamonaviy ta’lim jarayoniga organik tarzda integratsiya qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalar chiqarish imkonini beradi:

1) Musiqa ta'limida badiiy-estetik meros vositasidan foydalanish o'quvchilarning strategik fikrlashini rivojlantirishning samarali pedagogik yo'lidir; u kognitiv, refleksiv va ijodiy komponentlarni yaxlit rivojlantiradi.

2) To'rt bosqichli metodika (motivatsiya → tahlil → ijro va baholash → ijodiy tatbiq) musiqa darslarida ketma-ket va tizimli qo'llanilganda o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasini oshiradi.

3) Milliy musiqa merosi (Shashmaqom, katta ashula, xalq qo'shiqlari) bilan jahon musiqa merosini uyg'unlashtirgan holda ta'lim berish o'quvchilarda qiyosiy va tizimli fikrlashni shakllantiradi.

Musiqa o'qituvchilariga tavsiya etiladi: dars rejalashtirish jarayonida milliy musiqa meros namunalarini tahlil-ijro-refleksiya zanjiri asosida qo'llash; refleksiv savol texnikasidan keng foydalanish; o'quvchilarga ijro strategiyasini mustaqil belgilash imkonini berish.

Ta'lim muassasalarida musiqa fanining o'quv dasturlarini badiiy-estetik meros bloki bilan boyitish, shuningdek o'qituvchilarni qayta tayyorlash kurslarida ushbu metodikani joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Kelgusidagi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlar: raqamli texnologiyalar orqali musiqiy merosga kirishni kengaytirish va uning strategik fikrlashga ta'sirini o'rganish; xalqaro musiqa ta'limi tajribasini qiyosiy tahlil qilish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Swartz R., Costa A., Beyer B., Reagan R., Kallick B. Fikrlashga asoslangan ta'lim: 21-asrda o'quvchilar yutuqlarini oshirish. — Nyu-York: Teachers College Press, 2008. — 14–17-betlar.

2. Hallam S. Musiqaning kuchi: bolalar va yoshlarning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri // Xalqaro musiqa ta'limi jurnali. — 2010. — 28-jild, № 3. — 269–289-betlar.

3. Rajabov I.R. Maqomlar. — Toshkent: San'at, 2006. — 310 bet.

4. Orff C., Keetman G. Musik für Kinder. Bd. 1–5. — Mainz: Schott's Sohne Mainz, 1950–1954.

5. Dewey J. How We Think. — Boston: D.C. Heath & Co., 1910. — 224-bet.

6. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. — New York: Basic Books, 1983. — 440-bet.

7. Kabalevskiy D.B. Bolalarga musiqa haqida qanday hikoya qilish kerak? — Moskva: Prosveshcheniye nashriyoti, 1982.— 191 b.

8. Zimmerman B.J. O'ziga ishonch (self-efficacy): o'rganishning muhim omili.— 2000. — Vol. 25, № 1. — 82–91-bet.

9. Robinson K. Tasavvur doirasidan tashqarida: ijodkor bo‘lishni o‘rganish. — Oxford: Capstone Publishing, 2011. — 73-bet.

10. Elliott D.J. Musiqaning ahamiyati: musiqa ta’limining yangi falsafasi. — New York: Oxford University Press, 1995. — 128-bet.

11. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Davlat ta’lim standartlari va milliy o‘quv dasturlari,— Toshkent, 2017.

12. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 86-bet.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”. — Toshkent, 2017.